



Bli med ut! 3

Akeleie og abrodd. Hagens tradisjonsplanter

Eli Fremstad og Thyra Solem



Forfattere og redaktør



Eli Fremstad, førsteamanuensis ved NTNU, Vitenskapsmuseet, Seksjon for naturhistorie, botaniker med et vidt arbeidsområde: vegetasjonstyper og vegetasjonsøkologi, norsk flora og plantegeografi. I de siste årene har hun arbeidet med spredning og etablering av fremmede planter i Norge, og den aller seneste tiden med gamle hageplanter i Midt-Norge. Hun er redaktør av hefteserien "Bli med ut!".
Eli.Fremstad@vm.ntnu.no



Thyra Solem, forsker tilknyttet NTNU, Vitenskapsmuseet, botaniker med et bredt spekter av interesser og arbeidsområder: palynologi (pollenanalyse, vegetasjonshistorie), sopp og hageplanter. De siste har hun 30 års erfaring med fra egen hage.
Thyra.Solem@vm.ntnu.no

Forord

I "Bli med ut!" inviterer Vitenskapsmuseet til turer inn i noen av de emnene som museets stab av zoologer og botanikere arbeider med.

Vi ønsker å bringe ut til et bredt publikum noe av den kunnskapen vi har om natur og miljø som er i stadig endring.

"Bli med ut!" retter seg mot alle som er naturinteresserte, eller, som i dette heftet: til de som er interesserte i natur som er "tuktet" og tatt inn bak hagegjerdet og som er blitt en del av kulturhistorien vår.

Eli Fremstad, redaktør

Omslagsbilde: Rosa, fylt akeleie
Aquilegia vulgaris. Foto Eli Fremstad

I "Bli med ut!" er hittil utgitt

- 1 Helt fossilt! Fra dinosaurer til oljealderen. 2004. 57 s. kr 50.
- 2 Fauna i endring. Hva har skjedd med fugler og pattedyr på hundre år? Olav Hogstad. 2005. 48 s. kr 50.
- 3 Akeleie og abrodd. Hagens tradisjonsplanter. Eli Fremstad og Thyra Solem. 2005. 54 s. kr 50.

Akeleie og abrodd. Hagens tradisjonsplanter

Eli Fremstad og Thyra Solem

Bevaring av gamle hageplanter

Dette heftet om tradisjonelle stauder (flerårige, ikke forvedede planter) i midtnorske hager er ett av resultatene av prosjektet "Bevaring av gamle hageplanter i Midt-Norge" som ble gjennomført i 2003-04 av Vitenskapsmuseet, Seksjon for naturhistorie. I kontakten med hageeiere møtte vi mange med stor plantekunnskap og erfaring med dyrking av stauder. Vi traff også hageeiere og personer som tar hånd om gamle hageanlegg (ved museer, kirkegårder og lignende) og som savnet informasjon om hvilke planter som hører hjemme i hager der en ønsker å bevare eller gjenskape det tradisjonelle inventaret av hageplanter. Heftet er særlig myntet på denne gruppen av hageinteresserte. De siste generasjonene er det kommet til mange nye arter og et svært antall med kultivarer (sorter). Utvalget av stauder er nå så stort at det er vanskelig å orientere seg for den som er interessert i de "historiske" staudene.

Så vidt vi vet er dette det første forsøket på å demonstrere stauder som har vært mye dyrket i midtnorske hager i generasjonene før ca. 1950. Vi føler oss ganske sikre på at de plantene som beskrives og avbildes er tradisjonelle hageplanter, men de har ulike tradisjoner og historie. Noen har vært brukt siden middelalderen og renessansen, andre kom til under 1700- og 1800-tallene, og noen dukket først opp i hagene tidlig på 1900-tallet. Felles for mange av staudene er at de huskes som en del av barndommen, fra hagen til foreldre og besteforeldre, som en arv fra en tante, eller er blitt tatt med fra besøk hos slektninger – minnene er mange, om enn ofte ganske vage. Vi håper at heftet gir gjensynsglede, sammen med litt informasjon om plantene.

Heftet er ment som en hjelp til identifisering av tradisjonelle hageplanter og en oppmuntring til å ta vare på de plantene som fremdeles finnes. Vi håper også det hjelper noen til å velge de "riktige" staudene for steder der en ønsker å opprettholde eller skape hager med et tradisjonelt preg og med referanser i denne delen av kulturhistorien vår. Vi gir ikke råd om dyrking og stell av staudene. For slike opplysninger henvises det til den rikholdige hagelitteraturen. En del stauder med tradisjoner i hagene våre er ikke tatt med, mest av plasshensyn, for eksempel mange av vårens løkplanter. Vi ser ikke bort fra at vårplantene får et eget hefte senere. I dette heftet finner en heller ikke så mange av nytteplantene i gamle hager (grønnsak- og krydderplanter). Også disse kan få sitt eget hefte med tiden.

Resultatene fra prosjektet "Bevaring av gamle hageplanter i Midt-Norge" er trykt i en rapport, som også ligger som pdf-fil på Internettet, se:
http://www.ntnu.no/vmuseet/nathist/nathist_publ.htm

Tradisjonelle stauder i Midt-Norge

Av botaniske hensyn er artene ordnet alfabetisk etter vitenskapelige navn; dette vil virke tungvint for mange av leserne. Et register over norske navn finnes bak erst i heftet. De vitenskapelige navnene følger "Norsk flora" (2005), som også omfatter mange hageplanter. I denne floraen er det detaljerte beskrivelser av artene. "Den nya nordiska floran" (2003) har derimot fargetegninger av planter som er tatt med i dette heftet og mange andre.

Hjelm *Aconitum*

Slekten kjennes på blomsten som består av fem blomsterblad; det største og øverste danner en hette eller hjelm. Blomster i klase eller topp. Blad blanke, mørkegrønne og dypt delte med smale bladfliker. Dyrking av hjelmslekten har lange tradisjoner. Tilhører soleiefamilien *Ranunculaceae*.

Storhjelm *Aconitum napellus* ssp. *lusitanicum*

Ca. 1 m høy, rak stengel med relativt få blomster i klase. Blomst fiolett og hårete både på utsiden og inni. Hjelmen er omtrent like høy som bred. Behåringen gjør at blomsten får en matt farge. Storhjelm ble omtalt av Christian Gartner (1694), som fant den i mange hager i Trondheim og prøvde å utrydde den fordi den er giftig. Bruken går tilbake til middelalderen. I dag er storhjelm blitt sjelden i hagene. Fra Vest- og Mellom-Europa. Tidligere ofte kalt venusvogn.



Storhjelm i sitt rette element, i Alpene. Blomsten er fiolett og hårete.
Foto Eli Fremstad

Prakthjelm *Aconitum x stoerkianum*

Fra ca. 1 til over 2 m høy, svært variabel i Midt-Norge. Den vanligste formen har stivt opprett, ugrenet stengel og mange blomster sittende ganske tett i en vel avgrenset, toppstilt klase. Vanligvis mørkeblå, blanke blomster som er hårete bare på innsiden. Hjelmen er ofte litt høyere enn den er bred. Formen kan være under 1 m til over 1,5 m høy. Brukes av og til som hekkplante rundt hus. En av de mest brukte hageplantene i Midt-Norge. Prakthjelm er en krysning fra 1800-tallet mellom *A. napellus* og *A. variegatum* som er fra Sør- og Øst-Europa.

En sjeldnere form har opptil 2 m høy, mindre stiv stengel med grener fordelt oppover. Blomsterstanden er en glissen topp der blomstene sitter få sammen på smekre sidegrener. Hjelmen varierer i høyde; hos noen er den tydelig høyere enn den er bred. Fargen kan være rent blå eller blå/hvit.

Den rake, ugrenete formen er mest brukt, dernest den grenete med blå/hvite blomster, mens den grenete med rent blå blomster er nokså sjelden. Holder seg lenge når hagen ikke lenger stelles og finnes ofte som gjenstående ved nedlagte bruk. Overlever også ofte når den kastes ut fra hager. Kan dyrkes i alle deler av Midt-Norge.



Den vanligste formen av prakthjelm har stivt opprette stengler med blomster i tett klase. Mørkeblå blomster er vanligst, men blå/hvite forekommer, især på former med sterkt grenet stengel. Foto Eli Fremstad

Krypjonsokkoll *Ajuga reptans*

Lave, krypende skudd med avlange, stilkete blad og opprett stengel med små, lilla blomster i et kort aks. Hele planten er gjerne noe fiolettfarvet. Mye brukt som bunndekke i bed og finnes av og til i plener. Dyrket siden 1800-tallet. Fra Europa, Nord-Afrika og Vest-Asia. Tilhører leppeblomstfamilien *Lamiaceae*.



Krypjonsokkoll kan dekke jorda i bed. Foto Thyra Solem

Akeleie *Aquilegia vulgaris*

Langstilkede, trekoplete, blågrønne blad med stilkete, grovtannete småblad. Blomster av begerblader og honningblad med spore. Stor variasjon i blomsterfarge, fra mørkeblå til lyseblå og hvit, mørklilla og nyanse av rosa. Blomstene varierer også litt i størrelse, og de kan være fylte eller sporeløse. Dyrket som medisinplante siden middelalderen, senere mye dyrket imesteparten av landet og fremdeles vanlig i midtstore hager. Dukker fort opp andre steder enn der den er plantet og finnes også ofte forvillet. Fra Mellom- og Sør-Europa. Tilhører soleiefamilien *Ranunculaceae*.



Blomsterform og farge varierer; nyanse av blått er vanligst. Akeleie kan dukke opp hvor som helst i hagen, gjerne inntil murer og husvegger. Bladene kommer tidlig om våren. Foto Eli Fremstad

Hageskrinneblom *Arabis caucasica*

Vide matter eller lave puter av stengler med avlange, hårete og grovt tannete blad og 1-2 cm brede, hvite blomster med fire kronblad. Lyst rosa blomster forekommer også. Setter mengder av frø i lange, spriken de skulper og spres lett. En av de villigste og vanligste plantene på skrinne berg og som kantplante på tørre steder. Dyrket siden 1800-tallet og finnes forvillet noen steder i lavlandet. Kommer fra Sør-Europa og Vest-Asia. Tilhører korsblomstfamilien *Brassicaceae*.



Hageskrinneblom i en bergvegg, med vaser av fjorårets blomsterstander fremdeles hengende på. Foto Thyra Solem

Abrodd *Artemisia abrotanum*

Ca. 1 m høy busk med oppstående grener (som er forvedet nederst) med fint oppdelte, gråhårete blad. Ses sjelden i blomst. Har aromatisk lukt som førte til at den ble anvendt som møllmiddel. I gamle dager ble den også brukt i "kirkebuketter". Noe godlukt kom vel godt med når gudstjenestene varte lenge. En tradisjonsrik plante som nå nesten ikke er i bruk og som få er kjent med. Det er uvisst hvor abrodd kommer fra opprinnelig. Tilhører kurvplantefamilien *Asteraceae* og samme slekt som malurt, estragon og burot.



Abrodd er gått ut av bruk, men fyller godt opp bedene. Foto Thyra Solem (busk), Eli Fremstad (detalj)

Skogskjegg *Aruncus dioicus*

Høye stengler som vokser i tette klynger og har to ganger finnete blad med tannete småblad. I toppen av stenglene store blomsterstander med gulhvite blomster, med hunn- og hannblomster på særskilte planter (særbu). En svær staude som plantes i bed, som solitærplante i plener og som hekk. Dyrket siden 1700-tallet. En av de aller vanligste staudene i Midt-Norge og ofte forvillet i vei- og skogkanter. Fra Mellom-Europa, store deler av Asia og vestlige Nord-Amerika. Tilhører rosefamilien *Rosaceae*.



Skogskjegg gjør seg godt som solitærplante. Foto Arne Røsvik

Asparges *Asparagus officinalis*

Slanke, grenede stengler med karakteristiske, tråd tynne, myke "blad", som er omdannede stengelledd, mens bladene er redusert til små skjell. Om høsten dannes røde bær som spres av fugler. Best kjent som en lekker grønnsak. Skuddene høstes idet de kommer opp av jorden om våren. Dersom de ikke blir høstet for konsum, utvikles den ca. meterhøye stengelen. Er i dette stadiet meget dekorativ og brukes til "pynte grønt" i buketter. Det finnes sorter som spesielt er egnet til prydbruk. Asparges-pyntegrønt ser vi i buketter i blomsterbodene på torget i Trondheim om sommeren, så vi antar at den dyrkes for formålet enkelte steder i Trøndelag. Selv om asparges ikke er vanlig dyrket i Midt-Norge i dag, har den lange tradisjoner. Nevnes fra flere gårder under Gerhard Schønings reise i landsdelen i 1770-årene. Lenger sør, og særlig på nedre Østlandet, er den forvillet på berg og tørr sand-og grusmark. Fra Sør-Europa eller Vest-Asia. Tilhører aspargesfamilien *Asparagaceae*.



Asparges med røde bær; uforenlig med asparges som grønnsak!
Foto Eli Fremstad

Alpeasters *Aster alpinus*

Smale blad i rosett ved grunnen og oppover 20-30 cm høye stengler som er forvedet ved basis. Danner lave tuer eller puter. Én "blomst" (kurv) på hver stilk i mai-juni. Blålilla blomster (egentlig blålilla randkroner i kurven) med gule rørkroner i midten. Flere sorter med hvite, lillarosa og dypfiolette blomster i tillegg til den opprinnelige blå. Er hardfør, villig og passer både i fjellhager og staudebed ellers. Dyrket fra tidlig på 1800-tallet i Norge. Fra Eurasia og vestlige Nord-Amerika. Tilhører kurvplantefamilien *Asteraceae*.

Bergasters *Aster amellus* er en høyere plante med flere kurver i topp eller halvskjerm. Dyrket fra 1700-tallet. Fra Mellom-Europa og Russland.



I Alpene vokser alpeasters gjerne spredt; i hagene gjør den seg godt når mange vokser tett sammen. Foto Eli Fremstad

Spir *Astilbe*

Spir-slekten har to ganger trekoplete blad med tan nete småblad og mange små blomster i en grenet topp. Flere arter dyrkes, men mye av det som finnes i hagene i dag og som måtte skrive seg fra et par generasjoner tilbake, er sildrespir *Astilbe x arendsii*. Hybridene (muligens mellom *A. chinensis* og *A. japonica* og andre arter) ble dyrket frem i Tyskland i begynnelsen av 1900-tallet i et stort antall sorter og var populære til ut i 1960-årene. I dag er det vanskelig å skille sortene fra hverandre; kunnskapen om dem er gått i glemme boken. De viser stor variasjon i størrelse, form og farge, både i blad og blomsterstand. Blomsterfargen varierer fra hvitt til alle nyanser av rosa og dyp rødt. En asiatisk slekt. Tilhører sildrefamilien *Saxifragaceae*.

Sildrespir *Astilbe x arendsii* 'Fanal' finnes i en del hager. Har tydelig anstrøk av rødfarge i bladverket og mørkerøde blomster. Blir også kalt arends-spir.

Astilbe glaberrima er lav, har mørkegrønne, blanke blad og en liten topp med forholdsvis få hvite blomster. Har tro lig vært en del dyrket før sildrespirsorter ble vanlige.



Spir viser stor variasjon i bl.a. størrelse og blomsterfarge. Den hvite kan være arten *Astilbe glaberrima*. Den rosa er nok en av de mange Arends-hybridene. Foto Arne Røsvik (hvit), Eli Fremstad (rosa)

Stjerneskjerm *Astrantia major*

Langstilkete, flikete, blankt mørkegrønne blad. Blomster i små skjermmer (som ser ut som en kurv) samlet i en liten topp. Det er svøpbladene som dominerer inntrykket av "blomsten" (skjermen) av små, uanselige, grønnhvite blomster. Hos selve arten er svøpbladene hvite. Sorter skiller seg fra arten ved fargeforskjeller i svøpbladene, i nyanser av rosa og helt til mørkt røde svøpblad. Disse siste er av nyere opprinnelse. Relativt vanlig i midtnorske hager. Dyrket siden renessansen. En europeisk art. Tilhører skjermplantefamilien *Apiaceae*.



Stjerneskjerm kan bre seg utover i plener som ikke slås. Blomstene er normalt hvite, men rosa former finnes. Foto Eli Fremstad

Tusenfryd *Bellis perennis*

"Blomst" (kurv) med hvite/rosa kantkroner og gule midtkroner, én kurv i toppen av hver stilk på ca. 7-10 cm. Bladrosetten brer seg ut i bakkenivå. Egner seg godt som kantplante, men mest effekt har den som innslag i gressplen. Det finnes mange sorter av tusenfryd som er mer spektakulære enn arten, med blomster fra knapplignende til store, bustete. Disse passer best som kantplanter i bed; i plener skal tusenfryd tradisjonelt være små og rosa/hvite. Dyrket siden renessansen. Vanligere i plener og enger i ytre kyststrøk enn innover i fjordene. Det er usikkert om tusenfryd er opprinnelig viltvoksende langs kysten, eller om den er forvillet. Fra Europa og Vest-Asia. Tilhører kurvplante-familien *Asteraceae*.



Tusenfryd kan dominere en plen. I særlig vintermilde strøk kan tusenfryd blomstre hele året. Foto Eli Fremstad

Bergblom *Bergenia*

Stilkede, grove, blanke og vintergrønne blad og rosa blomster i topper som hever seg over bladene på forsommeren. Svært vanlig innslag i midtnorske hager, gjerne over murer og i berglendte skråninger. Dyrket siden 1800-tallet. Fra Sibir og Øst-Asia. Tilhører sil-drefamilien *Saxifragaceae*.

Hjertebergblom *Bergenia cordifolia*

Hjerteformet bladgrunn, lange bladskaft, avrundet beger, brede kronblad som overlapper. Den mest brukte arten i Midt-Norge.

Spadebergblom *B. crassifolia*

Avsmalnende bladgrunn, korte bladskaft, beger bredt kjegleformet kronblad smale og overlapper lite.



En skal studere bergblom på kloss hold for å skjelle artene hverandre. Foto Eli Fremstad

Karpatklokke *Campanula carpatica*

20-30 cm høye, greinete og noe nedliggende stengler som gir den puteform. Myke, hjerteformede blad med butte tenner og mange bredt klokkeformete, opprette blomster. Dyrket siden 1800-tallet. Mye brukt i hagene i dag, men det er sjelden å finne gamle planter av karpatklokke. Fra Øst-Europa. Tilhører klokkefamilien *Campanulaceae*.



Karpatklokke kan variere bl.a. i blomstenes størrelse og farge. Foto Arne Røsvik

Toppklokke *Campanula glomerata*

Har en nesten kuleformet samling av mørkt blåfiolette, oppoverrettede klokker i toppen av en ca. 30 cm lang stengel. Blad langsmalt ovale, brer seg ut i bakkenivå. Blir bladteppet for tett og kompakt, går det ut over blomstringen, så det lønner seg å holde den litt i sjakk. Hører med til standardinventaret i eldre hager, der den ofte har betydelig alder. Dyrket fra 1900-tallet. Fra Europa og Vest-Sibir. Tilhører klokkefamilien *Campanulaceae*.



Toppklokke er en robust plante som kan dyrkes i alle deler av Midt-Norge. Foto Eli Fremstad

Fagerklokke *Campanula persicifolia*

Ugrenede, opptil ca. 80 cm høye stengler med smale blad og store, vide klokker. Blå er den vanlige fargen, men hvite blomster forekommer. Sprer seg lett med krypende jordstengler. Fra Europa og Vest-Asia. Finnes bare som dyrket i Midt-Norge, men vokser vilt fra Agder til et stykke opp i dalførene på Østlandet. Tilhører klokkefamilien *Campanulaceae*.



Hver klokke er dekorativ, men enda flottere er fagerklokke når den nærmest vokser i tuer. Foto Eli Fremstad

Ugrasklokke *Campanula rapunculoides*

Mange blå klokker hengende på den ene siden av stengelen og smalt hjerteformete, stilkede blad. Den er nå uvanlig i hager i Midt-Norge, men blir ofte funnet forvillet. Betegnes som ugras fordi den brer seg effektivt med utløpere. Dyrket siden renessansen. Fra Europa og Vest-Asia. Tilhører klokkefamilien *Campanulaceae*.



Først var ugrasklokke en hageplante, så ble den et ugras utenfor hagene, men det hender at den blir tatt fra veikanter inn i hagene igjen. Foto Eli Fremstad

Honningknoppurt *Centaurea montana*

Ugrenet stengel med avlange blad og én "blomst" (kurv) med lange, blå kantkroner, brålik en stor, grov kornblomst. Er villig og kan være vanskelig å bli kvitt når den dukker opp på uønskede steder i hagen. Svært mye brukt i hele landsdelen og finnes ofte forvillet i veikanter. Har en lei tendens til bli dekket av meldugg utover sommeren, men da er den ferdig med blomstringen og kan klippes ned. Dyrket siden renesansen. Kommer fra Mellom- og Sør-Europa og Vest-Asia. Tilhører kurvplantefamilien *Asteraceae*.



Honningknoppurt er hardfør og dekorativ og kan dyrkes i alle deler av Midt-Norge. Foto Thyra Solem

Arve *Cerastium*

To teppedannende arver er mye brukt. Begge er tett hvithårete og har store, hvite blomster. Brukes i steinbed og andre tørre steder, for eksempel på murer, eller som bunndekke. Vil ha mye lys. Tilhører nellikfamilien *Caryophyllaceae*.

Filtarve *Cerastium tomentosum*

Blad 1-3 cm lange, blomstene ca. 2 cm brede. Dyrket siden 1800-tallet. Fra Italia.

Sølvarve *Cerastium biebersteinii*

Blad 2-5 cm lange, blomstene ca. 3 cm brede. Fra Svartehavsområdet.



Her vokser de to arvene sammen: sølvarve i venstre halvdel av bildet, og i blomst, filtarve i nedre høyre del av bildet, og uten blomster
Foto Thyra Solem og Eli Fremstad (nærbilde)

Ridderspore *Delphinium*

Flere arter dyrkes (og mange sorter) av flerårige riddersporer. Vanligst er hageridderspore *Delphinium elatum* som har sterkt flikete blad oppover en 1-1,5 m høy stengel med store, åpne blomster i en høy klase. Blomstene har en lang spore og er lyseblå, men finnes i mange blå nyanser. Midt i blomsten sitter fire mørke honningblad (nektarier), som delvis er vokst sammen. En del riddersporer har hvite honningblad (hybrider?). Dyrket siden 1700-tallet; hybrider kom til på 1800-tallet. Arten fra Mellom- og Øst-Europa og østover i Sibir. Tilhører soleiefamilien *Ranunculaceae*.



Hageridderspore er så hardfør at den i mange år har holdt stand i hagen til Kongsvoll fjellstue, 900 moh. Foto Eli Fremstad

Busknelik *Dianthus barbatus*

Fra en rosett med avlange, blanke blad kommer en 20-60 cm, stort sett ugreinnet stengel med en skjerm-lignende kvast i toppen. Fargespekteret går fra rent hvitt til dyp rosa og rødt, med ensfargete eller brokete blomster i juni. Kortlivet staude som setter rikelig med spiredyktige frø i Midt-Norge. Ved såing blomstrer de først andre året og er fine et par år til, men så går de sakte ut. Før det har de fått mange etterkommere i hagen og kanskje i helt andre farger enn de opprinnelige. Dyrket siden 1700-tallet. Fra Sør-Europa. Tilhører nellikfamilien *Caryophyllaceae*.



Den tette blomsterstanden i toppen av stengelen er karakteristisk for busknelik. Foto Eli Fremstad

Fjærnelik *Dianthus plumarius*

Det finnes en rekke kultursorter som alle danner 10-20 cm høye puter eller tuer med hvite eller rosa blomster som dufter deilig. Bladene er spisse og lyst blågrønne. Dyrket siden renessansen. Tilhører nellikfamilien *Caryophyllaceae*.



Tette matter eller tuer med fjærellik gjør seg godt som kanter rundt større bed. Foto Thyra Solem.

Småhjerte *Dicentra formosa*

30-40 cm høy med flikete blader som er meget mer oppdelt enn hos den større løytnantshjerte. Nikkende eller opprette, rosa, "flatklemte" blomster. Tåler noe skygge. Ble vanlig som hageplante i Norge på 1800-tallet. Fra vestlige Nord-Amerika. Tilhører jordrøykfamilien *Fumariaceae*.



Småhjerte tåler å vokse i halvskygge innunder andre stauder. Foto Eli Fremstad

Revebjelle *Digitalis purpurea*

Stilkete, avlange, hårete blad i rosett og med blad oppover den ugrenete stengelen. Hengende blomster i høy klase, blomstene vendt til én side. Er toårig (eller kortlevd flerårig) og avhengig av frøformering for å holde seg i hagen over lengre tid. Den har som regel ingen problemer med det og dukker ofte opp på steder der den slett ikke er plantet. Vil ha mye lys og rom rundt seg, og vokser godt selv på skrinn, næringsfattig jord. Langs norskekysten fra Østfold til

Trondheimsfjorden vokser revebjelle som vill art, men tas ofte inn i hagene. Det som finnes i hagene kan også være handelsvare. Dyrket siden middelalderen som medisinplante. Tilhører maskeblomstfamilien *Scrophulariaceae*.



Revebjelle vil ha mye lys og rom rundt seg, både i naturen og i hager.
Foto Eli Fremstad

Gullkorg *Doronicum*

Flere arter av gullkorg dyrkes; i Midt-Norge er smågullkorg *Doronicum columnae* den vanligste (tidligere kalt både *D. cordatum* og *D. orientale*). Korte, grenete jordstengler gir den tueform. Tuene er lette å dele. Skaftede, hjerteformede, spisse grunnblad med grove, kvasse tenner og stengelblad som går rundt stengel. Blad og stengler er snaue. Kurvene er store og gule og står enkeltvis eller to og to sammen. Blomstrer om våren. Fra Sørøst-Europa og Vest-Asia. Gullkorg tilhører kurvplantefamilien *Asteraceae*.



Smågullkorg. Foto Eli Fremstad

Bispelue *Epimedium*

Slekten kom inn i hagene så sent som i mellomkrigstiden. Dyrkes mest for bladenes skyld. De er to-tre ganger koplet med tannete, hjerteformede småblad med lange bladstilker og har et anstrøk av rødt. Rødfargen blir dypere utover sommeren. Bispelue blomstrer om våren eller forsommeren. Fra Mellom- og Sør-Europa. Tilhører berberisfamilien *Berberidaceae*.

Alpebispelue *E. alpinum* er muligens den vanligste. Den har gule blomster som er delvis gjemt i grå og rødbrune begerblad. Dyrket siden 1800-tallet. Fra Mellom- og Sørøst-Europa.

Hybriden *E. x rubrum* ligner alpebispelue, men har lyst røde blomster og er mer robust.



Bispelue blomstrer tidlig, før bladene er helt utviklet. De rødbrune begerbladene preger blomsten. Foto Eli Fremstad

Vortemelk *Euphorbia*

Vortemelkarter kjennes på små blomster som sitter i skjermformede blomsterstander med store støtteblad. Blomsterstandene til de omtalte artene har en karakteristisk gulgrønn farge. Plantene har hvit melkesaft. Tilhører vortemelkfamilien *Euphorbiaceae*.

Sypressvortemelk *Euphorbia cyparissias*

Løse tuer av stengler med svært smale blad som sitter særlig tett på de korte sidegrenene. Blomstrer om forsommeren. Dyrket siden middelalderen. Sprer seg lett. En europeisk art.



Sypressvortemelk trives best på tørre, solrike steder. Foto Eli Fremstad

Vårvortemelk *Euphorbia polychroma*

Tette, hvelvede tuer med rikelig med ovale blader. I toppen av stenglene har den tette, gulgrønne blomsterstander. Blomstrer om forsommeren, men bladverket varer lenge og får vakker oransjerød høstfarge. Fra Sør- og Øst-Europa.



Vårvortemelk fyller godt opp i staudebed og brukes også som soltærplante. Foto Eli Fremstad

Rutelilje *Fritillaria meleagris*

Smale, opprette blad og en enkelt (eller et par) hengende, klokkeformete blomster med karakteristisk rutemønster i gråfiolett eller lilla. Hvite blomster er også vanlig. Dyrket siden middelalderen og var vanligere på 1700-tallet enn den er i dag. For noen generasjoner siden fantes den forvillet flere steder i Trondheim. Nå er den sjelden i hagene i Midt-Norge, og det som finnes er antakelig mest nyanskaffet materiale. En europeisk art. Tilhører liljefamilien *Liliaceae*.



Rutelilje er svært dekorativ når det er mye av den. Foto Thyra Solem

Storsøte *Gentiana*

Flere arter av storsøte dyrkes, spesielt i steinbed. To storblomstrede arter finnes i noen hager. Tilhører søterotfamilien *Gentianaceae*.

Frynsesøte *Gentiana septemfida*

Løse matter av stengler med sittende, brede blad med buede nerver. Blomstene har tydelige frynser mellom flikene i kronen. Dyrket siden andre halvdel av 1800-tallet. Fra Kaukasus.



Frynsesøte kjennes lett på både de brede bladene og blomstene med frynser i kronen. Foto Eli Fremstad

Kinasøte *Gentiana sino-ornata*

Tette, lave tuer eller matter av stengler med smale, litt krumme blad. Oppdaget i Kina tidlig på 1900-tallet og ble en populær hageplante etter første verdenskrig.



Kinasøte har smale blad og blomster uten frynser i kronen. Foto Arne Røsvik

Julerose *Helleborus niger*

Flere arter av julerose dyrkes, men den hvitblomstrede *Helleborus niger* er vanligst. Den er 15-30 cm høy, med læraktige, vintergrønne, hånddelte blad. Store, hvite blomster, noen få på hver stilk, sitter lavere enn bladene, blir etter hvert rødgrønne. Blomstrer normalt i mars-april, men i mildt klima kan den blomstre til jul – derav det norske navnet. Det vitenskapelige navnet *niger* (svart) henspeiler på den svarte rotstokken. Er mest brukt i kyststrøkene, sjeldnere i lavlandet lenger inn i landet, men er kjent fra flere hager i Trondheim-området. Dyrket siden middelalderen, ikke minst som gift- og medisinsplante. Fra Mellom- og Sør-Europa. Tilhører soleiefamilien *Ranunculaceae*.



Julerose kan blomstre midtvinters i kystområdene. Foto Thyra Solem

Daglilje *Hemerocallis*

Dagliljene har jordstengler med korte ledd slik at plantene danner tette tuer. De grunnstilte bladene er lange og smale. Blomstene som sitter i kvaster er vidt trompetformet og vender oppover. De består av seks blomsterblad (egentlig tre kronblad og tre begerblad som ser like ut). Blomstene varer ikke mer enn én eller noen få dager hver, men plantene danner mange blomster slik at de blomstrer relativt lenge. To dagliljer går igjen i hagene i Midt-Norge. Begge kan bli ganske ruvende og gjør seg godt både som solitærplanter og i lange rekker foran grunnmur og som "hekke". Begge har vært dyrket siden renessansen. Muligens er flere gule dagliljearter i dyrking i Norge. I 1930-årene startet en omfattende foredling av artene, og i dag finnes det mange hybrider og sorter i et vidt fargespekter i gult, oransje og rødt. Tilhører dagliljefamilien *Hemerocallidaceae*.

Brun daglilje *Hemerocallis fulva*

Brunoransje blomster med bølgete kanter på blomsterbladene. Har bredere blad enn gul daglilje og blomstrer senere. Ser ut til å bli mest dyrket i lavlandsområdene i kyst- og fjordstrøk og er mye sjeldnere enn gul daglilje. Setter ikke frø hos oss da ingen norske insekter kan bestøve den. Fra Kina.



Brun daglilje. Foto Eli Fremstad

Gul daglilje *Hemerocallis lilioasphodelus*

Rent gule, duftende blomster, noe smekreere enn hos brun daglilje. Bladene er smalere enn hos brun daglilje. Er mer hardfør enn denne og dyrkes i de fleste deler av Midt-Norge. Setter rikelig med frø. Fra ØstAsia. Tidligere kalt *H. flava*.



Gul daglilje. Foto Eli Fremstad

Dagfiol *Hesperis matronalis*

Meterhøye stengler med stilkede, avlange, spisse, grovt tannete og hårete blad og store blomster i toppen, i flere nyanser av lilla. Dufter utpå kvelden. Blomstrer fra forsommeren til midtsommers og står mange steder i mengder i skog- og veikanter og på skrote mark. Mange kjenner dagfiol bedre fra slike steder enn som hageplante. Dyrket siden renessansen. Fra Sør- og Øst-Europa og Vest-Asia. Tilhører korsblomstfamilien *Brassicaceae*.



Dagfiol finnes i mange hager, men står flottare utenom hagene, særlig i veiskråninger. Fra Rissa i Sør-Trøndelag. Foto Eli Fremstad

Alunrot *Heuchera*

Grunnstilte, langstilkede, blanke og mørkegrønne blad med grove, runde tenner. Bladene er vintergrønne. Mange små, røde blomster i en langstilket, åpen topp. Kraftige rotstokker som ligger horisontalt, og som må plantes om rett som det er for at de ikke skal bli alt for eksponert. I midtnorske hager er alunrot ikke særlig vanlig, men en finner både blodalunrot *Heuchera sanguinea* og sorter og hybrider som samles under navnet hagealunrot. Kom inn i hagene på 1900-tallet. Fra New Mexico, USA. Tilhører sildrefamilien *Saxifragaceae*.



Alunrot er lett å kjenne som slekt, men variasjonen i midnorske hager er ikke klarlagt. Foto Eli Fremstad

helt til i dag, men den er også brukt senere i engfrøblandinger og bed. Finnes av og til forvillet i enger og skogkanter. Fra Mellom-Europa. Tilhører kurvplante-familien *Asteraceae*.



Hagesvæve kan stå i bed, men forekommer også i enkelte enger nær bebyggelse. Fra Leksvik i Nord-Trøndelag. Foto Eli Fremstad

Hagesvæve *Hieracium aurantiacum* ssp. *aurantiacum*

Rosetter av avlange blad, har utløpere og en skjerm- eller kvastformet blomsterstand med oransje-røde blomster i toppen av nesten bladløse stengler. Hele planten har stive, mørke hår (og ulike typer hår). Norges flora omfatter mange svævearter, men hagesvæve er innført. Den inngikk i frøblandinger som ble importert for anlegg av hager i landskapsstil på 1700-tallet. I enkelte gamle anlegg har den holdt stand

Bladlilje *Hosta*

Det kan diskuteres om artene i denne slekten dyrkes for bladenes eller blomstenes skyld. Bladene er grunnstilte og langstilkete, har hjerteformet eller av lang bladplate med buete nerver. Lyslilla til hvitaktige blomster er som langsmale klokker og sitter i klase på stilker som oftest hever seg godt over bladverket. Hele slekten hører hjemme i Japan der plantene ofte forekommer i skog og dermed tåler skygge. De har hatt stor verdi som hageplanter siden på 1800-tallet. Det dreier seg om mange arter og sorter. Tilhører bladliljefamilien *Funckiaceae*.

Duggbladlilje *Hosta sieboldiana*

Med brede, blågrønne blader og lyst lilla blomster. Mye brukt i midtnorske hager.



Duggbladlilje. Foto Thyra Solem

Andre arter og sorter har smalere (mer avlange blad) og/eller tofargete blad, enten i grønt/gult eller grønt/hvitt, ofte med den lyseste fargen langs

bladkanten.



Det er etter hvert kommet en mengde sorter av bladliljer med tofargete blad. De brukes ofte som kantplanter. Foto Eli Fremstad

Smørbukk *Hylotelephium*

Planter med tykke jordstengler og saftige stengler og blad. Mange små blomster i tette kvaster. Trolig dyrket siden 1800-tallet. Plantene ble tidligere ført til slekten *Sedum*. Tilhører bergknappfamilien *Crassulaceae*.

Oktoberbergknapp *Hylotelephium spectabile*

Ca. 40 cm høy stengel med motsatte, brede, lyst grågrønne blad med kileformet grunn. Blomster matt rosa. Hele planten har en "dempet" fargetone. Blomstrer sensommers. Nokså vanlig i midtnorske hager, oftest i bed med andre stauder. Fra Kina. Kalles også høstbergknapp.



Hagesmørbukk har blankere blad enn oktoberbergknapp og har ofte sterk rødfarge på alle deler av planten. Foto Eli Fremstad



Oktoberbergknapp har matte, lyse farger i blomsterstand og på blad. Foto Eli Fremstad

Hagesmørbukk *Hylotelephium telephium*

Ca. 40 cm høy med motsatte, noe blågrønne, men også ofte rødaneløpne blad med kileformet grunn. Mørkerøde blomster. Det finnes former der hele planten er sterkt rødfarget. Nokså vanlig i stauvede i midt norske hager, men oftere på grunnlendt mark og berg. Fra Mellom- og Sør-Europa og Asia.

Høstbergknapp *Hylotelephium ewersii*

10-15 cm høy, noe nedliggende stengel med motsatte, runde, blågrønne blad. Rosa blomster. En plante for grunnlende og berg. Fra Vest- og Sentral-Asia.

Iris *Iris*

Iris er en stor slekt der artene fordeles på underslekter og grupper etter viktige felles bygningstrekk. Slekten har også vært gjenstand for mye foredlingsarbeid, og foruten de mange artene som dyrkes, finnes hybrider og et stort antall sorter. I midtnorske hager er det særlig to grupper av storblomstrede, blå iris som er mye dyrket, i tillegg til sverdlilje. Tilhører sverdliljefamilien *Iridaceae*.

Hageiris *Iris x germanica*-gruppen

Blomstene i denne gruppen har et parti med oppstående hår ("skjegg") på de ytre (nederste) blomsterbladene. Kraftige jordstengler og brede (2-3,5 cm), stive og blågrønne blad. Bladene ved grunnen er litt krumme og danner en vifte. Blir opptil en meter høy. Store, blå blomster (noe varierende i farge; hvite og tofargete former finnes også), ofte flere sammen. Dyrket siden middelalderen. Foreldreartene fra Sør-Europa.



Hageiris-gruppen kjennes på de store, brede blomstene med "skjegg" på de nedre, hengende blomsterbladene. Foto Eli Fremstad

Sibiriris *Iris sibirica*-gruppen

Blomstene mangler "skjegg" på de ytre blomsterbladene. Tynnere jordstengler enn hos hageiris og danner kompakte tuer. Smalere (ca. 1 cm brede), rent grønne og opprette blad. Blir over 1 m høy. Klarblå blomster med markerte tegninger i mørkeblått, gult og hvitt på de ytre (nedre) blomsterbladene. Ofte flere blomster sammen. Fra Øst-Europa og Vest-Asia.



Sibiriris-gruppen har en noe smalere blomst enn hageiris og mangler "skjegg", men har derimot et tydelig åremønster på de nedre, hengende blomsterbladene. Foto Eli Fremstad

Sverdlilje *Iris pseudacorus*

Store, gule blomster og rent grønne, brede (2-3 cm) og stive blad. Blir over 1 m høy og kan danne omfangsrrike tuer. Vokser vilt i forholdsvis næringsrik sump, sumpskog og fuktig eng i lavlandet i Midt-Norge, men tas ofte inn i hager.

Løytnantshjerte *Lamprocapnos spectabilis*

60-80 cm høy, med rosa/hvite, "flate" blomster som henger i elegant buede aks ut fra et grågrønt bladverk. Passer både i bed og som solitærplante. Dyrket siden 1800-tallet. Det finnes en hvit form, var. *alba*, som er stadig oftere å se. Fra Nord-Kina. Tilhører jordrøykfamilien *Fumariaceae*. Tidligere kalt *Dicentra spectabilis*.



Løynantshjerte ligner ikke noen annen hageplante. Den kan bli ganske omfangsrik. Foto Thyra Solem

Kjempekrage *Leucanthemum x superbum*

En hagehybrid som ser ut som en stor prestekrage, men skiller seg fra den viltvoksende arten ved å ha større, kileformede, tykke blad og blomster som blir opptil 10 cm i diameter. Fylte former finnes. Dyrket siden 1900-tallet. Foreldreartene fra Sørvest-Europa. Tilhører kurvplantefamilien *Asteraceae*.



Kjempekrage er som en stor prestekrage. Den kan bli mye "fetere" enn på dette bildet og danne store, hvelvede "busker". foto Thyra Solem

Lilje *Lilium*

Liljeslekten er en svær slekt med vid utbredelse på den nordlige halvkulen. Den har vært gjenstand for mye foredlingsarbeid, og inndelingen av liljer i underslekter, hybridgrupper og identifisering av sorter er arbeid for "særskilt interesserte". Ingen liljearter vokser vilt i Norge, men flere arter og grupper av liljer har vært brukt i midtnorske hager i lange tider. Tilhører liljefamilien *Liliaceae*.

Brannlilje *Lilium bulbiferum*

Opptil meterhøye stengler fra store løker, med mange skruestilte, smale, mørkegrøne og blanke blad. I toppen noen få, store, skålformede, oppadvendte blomster. Rødoransje blomster med mørke, ofte litt opphøyde flekker. Blomsterbladene form (brede, smale), blomsterfarge, flekkmønster, behåring m.m. varierer betydelig i det midtnorske materialet. Det vitenskape like artsnavnet antyder at brannlilje skal ha bulbiller (yngleknopper, se under tigerlilje), men slike mangler vanligvis. Dyrket siden renessansen og er den vanligste og mest utbredte liljen i Midt-Norge, der den finnes i alle områder der det er hager. Fra Mellom- og Sør-Europa.

Kalles ofte feilaktig keiserkrone, som er det aksepterte norske navnet på *Fritillaria imperialis*. Denne er ikke mye dyrket i Trøndelag, men er trolig vanligere i mer vintermilde strøk lenger sør.

Safranlilje *Lilium bulbiferum* var. *croceum*

er høyere enn brannlilje, har mer grenet blomster stand og flere blomster, som dessuten er mer gule enn oransje i fargen. Er mye sjeldnere enn brannlilje, selv om også safranlilje har vært dyrket siden renessansen.



Brannlilje er en av de vanligste hageplantene i Midt-Norge. Blomsten varierer en del i form, farge og mønster. Foto Eli Fremstad



Safranlilje er en staselig plante som ikke er særlig utbredt. Foto Eli Fremstad

Tigerlilje *Lilium lancifolium*

Over meterhøye stengler med skruestilte, smale, mørkegrønne og blanke blad. Ved grunnen av bladene sitter rikelig med fiolettsvarte bulbiller (yngleknopper) som faller ned fra morplanten og kan spire til nye planter (vegetativ forering). Oransje, hengende blomster med oppoverbøyde blomsterblad med mørke flekker og røde støvbærere på lange støvtråder. Blomstrer senere (august-september) enn andre liljer i midtnorske hager. Har trolig vært vanligere før, men kan dyrkes i hele landsdelen. Dyrket siden 1800-tallet. Fra Øst-Asia.



Tigerlilje plantes gjerne opp mot vegger. På detaljbildet ses bulbiller i bladhjørnene. Foto Eli Fremstad

Krøll-lilje *Lilium martagon*

Opptil 1,5 m høye stengler med avlange, relativt brede, kranstilte blad i flere "etasjer". I toppen en grenet blomsterstand med rød fiolette, hengende blomster med oppoverbøyde (krøllete) blomsterblad med mørke flekker og gule støvbærere på lange støvtråder. Blomsterfargen varierer fra litt grålig, lys rosa til ganske mørkt rød fiolett; hvite former finnes også. En rosa, fylt form er sjelden, men registrert 4-5 steder i Trøndelag. Dyrket siden middelalderen. Fra Mellom- og Sør-Europa og Asia.



Krøll-lilje kan ha blomster i flere nyanser av rosa og hvitt, dessuten fylte blomster. Foto Eli Fremstad

Hagelupin *Lupinus polyphyllus*

Kjennes på de koplete bladene med 10-15 spisse småblad og ugrenede stengler med en høy, tett blomsterstand. Blomster i nyanser av blått, blå/hvitt, hvitt eller rosa. Kan danne store, tette bestander. Setter rikelig med frø og spres lett. En av de aller vanligste hageplantene i Midt-Norge. Ble introdusert til Europa i 1820-årene fra vestlige Nord-Amerika. Tilhører erteplantefamilien *Fabaceae*.

De svære mengdene med lupiner langs veikanter og på skrotemark skyldes i noen grad spredning fra hager, men mest utsåing av veimyndigheter og/eller deres underleverandører.



Masser av hagelupin i blomst er et flott syn enten det er i hager eller veikanter. Foto Eli Fremstad

Ildkjærlighet, brennende kjærlighet *Lychnis chalcedonica*

Stive (men ganske sprø) stengler med motsatte, avlange blad. Planten er stivhåret. Blomster i tett kvast i toppen av stenglene. Med den nesten overveldende skarlagensrøde blomsterfargen kan den være vanskelig å plassere i en hage. Men eksperimentering med fargesammensetninger kan være en utfordring, og den har hatt plass i hagene siden renessansen. Moderne sorter har farger som er mer rosa, men skal det være "brennende kjærlighet", må den være rød! En nøysom plante, som slett ikke er vanlig lenger. Fra Russland. Tilhører nellikfamilien *Caryophyllaceae*.



Blomsterfargen til ildkjærlighet er intens. Foto Eli Fremstad



Krypfredløs, et trivelig innslag i plener. Foto Eli Fremstad

Fagerfredløs *Lysimachia punctata*

Grove, opprette stengler med kranstilte, avlange blad og mange gule, skålformede blomster i en høy, tett topp. Er robust, villig og brer seg lett (litt for lett, men den er ikke vanskelig å holde i sjakk), og den er hageeierens trøst der klima og jordsmonn er vanskelig. Er derfor en av de mest brukte staudene i Midt-Norge og blir stående igjen etter at steder blir fraflyttet. Blir stadig oftere å se i veikanter og annen skrotemark. Dyrket siden renessansen. Fra Mellom- og Sør-Europa og Vest-Asia. Tilhører nøkleblomfamilien *Primulaceae*.

Krypfredløs *Lysimachia nummularia*

Krypene stengler med motsatte, runde blad og ganske store, stjerneformete, kortskaftede, gule blomster gjør krypfredløs til den ideelle bunndekkplante. I Midt-Norge er den ikke uvanlig i plener, særlig i større, gamle hager og parker. Passer også i fjellhage, tørrmur og er fin i ampler. Viltvoksende i Europa og Kaukasus. I Norge finnes den forvillet nord til Trøndelag. Tilhører nøkleblomfamilien *Primulaceae*.



Fagerfredløs lyser godt opp i hagene og er svært utbredt. Foto Eli Fremstad

Moskuskattost *Malva moschata*

Opprette stengler med dypt delte blad og store, åpne blomster med fem blomsterblad som har en bukt i enden. Frukten er rund og flat og sprekker opp i harde delfrukter (spaltefrukt). Rosa eller hvite blomster. En

”gammeldags” staude, som ser ut til å tape terreng i hagesammenheng. Plantene er ikke særlig langlivete, men de sår seg lett og forvilles i Sør-Norge. På beitemark blir den ikke spist; siden den ikke er giftig, er det kanskje den moskuslignende duften av bladene som avskrekker. Duften er såpass svak at våre neser ikke blir plaget. Fra Mellom- og Sør-Europa. Tilhører kattostfamilien *Malvaceae*.



Moskuskattost har enten rosa eller hvite blomster. Foto Eli Fremstad

Mynte *Mentha*

Det finnes en rekke arter og hybrider av mynte, enda flere varieteter og sorter. Mynter har vært dyrket siden middelalderen og har fått ny interesse i dag, med den økende fokuseringen på krydderplanter generelt. Under hageinventeringene i 2003-04 ble fire arter registrert i midtnorske hager. Alle formerer seg med utløpere (over eller under jorden), noe som gjør at de både spres lett og kan bli dominerende i bed. Felles kjennetegn er firkantet stengel, motsatte, tannete blad og små, rosa/fiolette blomster i kranser eller tette, aksformede blomsterstander. Alle kan bli opptil 1 m høye. Krydderlukt.

Peppermynthe *Mentha x piperita*

Stilkede, avlange blad. Både stengel og blad er mørkegrønne og blanke og har vanligvis et tydelig anstrøk av rødt. Blomster i relativt korte aks. Kanskje den mest brukte mynten i Midt-Norge.



Peppermynthe har gjerne en del rødfarge

Grønnmynte *Mentha spicata*

Nesten sittende, lange, tannete blad.

Blomster i lange aks som er tydelig delt i kranser.



Grønnmynte. Foto Eli Fremstad

Gråmynte *Mentha longifolia*

Nesten sittende, brede blad. Ligner mye på grønnmynte, men bladene er grå av krøllete hår. Aksene er tettere enn hos grønnmynte.



Gråmynte er lodden, men ellers ikke så ulik grønn mynte. Foto Eli Fremstad

Rundmynte *Mentha suaveolens*

Runde, nesten sittende blad. Både stengel og blad er tett hvithåret og "pusete". Blomster i kranser i lange aks.

Bjørnerot *Meum athamanticum*

Prydverdien ligger i det 25-30 cm høye, lette, findelte bladverket med krydderlukt (karri). Bladene sitter ved grunnen av stengelen, og til sammen danner skud dene en rund tue. Skjermformede blomsterstander

med små, gulhvite blomster, strekker seg bare litt over bladverket, som egner seg som pyntegrønt i buketter. Karakteristisk er også de trevlete restene av gamle bladskaft. Er ikke særlig vanlig og fortjener større oppmerksomhet. En europeisk art. Tilhører skjermplante-familien *Apiaceae*.



De grønne "tuene" av bjørnerot står lenge, og den brukes på graver på noen kirkegårder. Foto Eli Fremstad

Spansk kjørvel *Myrrhis odorata*

En stor, anis- eller lakrisduftende staude med flere ganger finnete og mykt lodne blad og hvite blomster i skjermer. Får opprette, 2,5 cm lange, svarte og blanke frukter med anissmak. I tillegg til å være høy, blir planten også vid, og kan være vanskelig å plassere i bed. Derimot gjør den seg som solitærplante, men den kan raskt spre seg og bli et problem. Dyrket siden

middelalderen. Fra Mellom- og Sør-Europa. Tilhører skjermplantefamilien *Apiaceae*.



Spansk kjørvel. Foto Eli Fremstad

Narcisser *Narcissus*

Påske- og pinseliljer er vanlige i midnorske hager. De har vært dyrket siden renessansen, og gjennom tidene er det kommet mange sorter av begge artene, dessuten hybrider. Vi har ikke oversikt over variasjonen i artene, heller ikke hvilke navnesorter som finnes. Tilhører påskeliljefamilien *Amaryllidaceae*.

Pinselilje *Narcissus poëticus*

Løk med 4-5 smale blad og stiv stengel med én blomst. Arten har hvite blomsterblad og en kort, gulrød bikrone med smal, rød kant. Andre fargekombinasjoner og sorter med frynsete blomsterblad og fylte blomster finnes. Fra Mellom- og Sør-Europa.



Pinselilje finnes det mange sorter av. Noen har ensfarget, gul bikrone, andre har fylte blomster. Foto Eli Fremstad

Påskelilje *Narcissus pseudonarcissus*

Løk med 2-3 smale blad og stiv stengel med én blomst. Arten har gule blomsterblad og en lang, gul bikrone. Stor variasjon i høyde, blomsterstørrelse og andre karakterer, men gamle, forvillede påskeliljer i Møre og Romsdal er lave og har små blomster i to gulfarger. Fra Vest-Europa.



De gamle, små og forvillede påskeliljene er særlig verdifulle og interessante fra et kulturhistorisk synspunkt. Denne er fra Tingvoll i Møre og Romsdal. Foto Eli Fremstad



Denne sorten er nok av nyere dato. Foto Eli Fremstad

Vårkjærminne *Omphalodes verna*

Avlangt hjerteformede, langskaftede, lysegrønne blad i lave tuer. Lyseblå blomster som ligner blomstene til forglemmegei (minneblom *Myosotis*). Danner utløpere oppå bakken. Er dyrket siden sent 1700-tall. Fra Mellom og Sør-Europa. Tilhører rubladfamilien *Boraginaceae*.



Vårkjærminne har intenst lyseblå blomster. Foto Eli Fremstad

Nikkestjerne *Ornithogalum nutans*

Tidligblomstrende løkplante med nikkende, ganske uanselige, grønn- og hvitstripete, klokkeformete blomster som vender til samme side. Gjør seg godt når det er mye av den. Har muligens vært dyrket i lange tider, men er meget sjelden i midtnorske hager i dag. Som kuriositet kan nevnes at den i en løk-katalog fra 2004 ble lansert som nyhet! Fra Sørøst-Europa og Vest-Asia. Tilhører hyasintfamilien *Hyacinthaceae*.



Nikkestjerne har dempede farger, men er dekorativ likevel. Foto Eli Fremstad

Pion *Paeonia*

Forvedede pioner er ikke herdige og lite brukt i Midt-Norge. Stauder i slekten er derimot svært vanlige. Det finnes flere arter, hybrider og mange sorter. Variasjonen er stor, både i bladverk og blomster, og plantene er ikke greie å identifisere. Et par av artene er sjeldne, mens planter i de to store gruppene bondepion og silkepion er mye dyrket. Alle har store, flikete blad og 1-2 store blomstrer som er enkle og har mange støvbærere eller er fylte. Plantene kan oppnå anselig alder hvis de får stå i ro. Tilhører pionfamilien *Paeoniaceae*.

Klosterpion *Paeonia officinalis* er en av foreldreartene til bondepionen. Dyrket siden middelalderen, da den ble brukt som medisinplante. Store, enkle blomster som setter frø. Den rene arten er trolig ikke i dyrking i Norge i dag, men sorter med fylte blomster finnes. Fra Sør-Europa.

Bondepion *Paeonia x festiva*

Furete, kantete bladskaft. Blad mørkegrønne og med brede fliker, med litt blekere, spredt håret underside og slett/glatt bladkant. Har vanligvis én blomst på stilken. Setter ikke frø. Hårete belgkapsler. Er vanskelig å skille fra sorter av klosterpion. Dyrket i lange tider, tidligere den vanligste pionen i Norge, plantet i alle typer hager.

Silkepion *Paeonia lactiflora*

Blad med smalere fliker enn hos bondepion, mørkegrønne og blanke på oversiden, blekgrønne på undersiden, snaue eller med hår på nervene, med rubladkant. Én til flere blomster på stilken, hvite, rosa eller mørkerød, duftende. Snaue belgkapsler. Krypene jordstengler. Dyrket siden 1800-tallet. Fra Øst-Asia.

Trådpion *Paeonia tenuifolia*

Blad delt i trådfine fliker. Én enkel, mørkerød blomst. Dyrket siden 1800-tallet, men er sjelden i midtnorske hager. Fra Sør-Europa.



En bondepion (?) med mørk rosa, fylte blomster. Denne sorten blomstrer tidlig. Foto Eli Fremstad



Trådpion er lite dyrket, men blomster og blad er iøynefallende. Foto Eli Fremstad



Belgkapslene til pioner kan være dekorative. Denne er fra *Paeonia mlokosiewitschi*. Foto Thyra Solem

Sibirvalmue *Papaver croceum*

Flikete blad i rosett og høye stengler med store, åpne blomster som kan være gule, oransje eller hvite. Blomsterknoppene er svarthårete. En spinkel valmue med to-årige tendenser. Rikelig frøsetting gjør at den fort befinner seg "over alt" i hagen og ofte også uten for hager. Det har den gjort siden 1900. Fra Sør-Sibir og Sentral-Asia. Tilhører valmuefamilien *Papavera ceae*. Tidligere kalt *Papaver nudicaule*.



Sibirvalmue sprer seg lett og kan opptre som "ugras" i grusganger og kantsoner i hagen. Foto Eli Fremstad

Orientvalmue *Papaver pseudoorientale*

Store, flikete blad og kraftig stengel. Hele planten er strihåret og har skarp melkesaft. Store, meget iøynefallende blomster med stor prydderdi den korte tiden de varer. En kraftig pelerot gjør planten vanskelig å flytte dersom hagen skal "ommøbleres", men det hender rotstiklinger klarer seg. Mange sorter og farger, og det kommer stadig nye, men vi regner med at det er den sterkt oransjerøde som er den opprinnelige i bruk fra 1800-tallet. Finnes også med fylte blomster.

Ved basis av kronbladene er det en svart flekk. Orientvalmue er ikke lenger så vanlig, kanskje fordi den oransjerøde fargen kan være vanskelig å plassere, og bladverket blir stygt etter blomstringen (men det er bare å klippe det ned). Kapslene har også dekorasjonsverdi; de er store og runde med et stjerneformet, fløyelsaktig arr på toppen. Det stadig økende utvalget av sorter med spennende farger gir kanskje orientvalmue en "ny giv" i hagesammenheng. Opprinnelig fra Vest-Asia. Tilhører valmuefamilien *Papaveraceae*.



Store, røde blomster og flikete, stivhårete blad er orientvalmuens varemerke. Foto Thyra Solem

Gullbergknapp *Phedimus*

Planter med saftige, flate blad og stjerneformede blomster i tette kvaster. Vokser best på gunnendt, tørr jord. Artene ble tidligere ført til slekten *Sedum*. De har trolig blitt dyrket siden 1800-tallet. Tilhører bergknapp-familien *Crassulaceae*.

Rakbergknapp *Phedimus aizoon*

Opprette til litt nedliggende stengler med saftige, tannete blad med kileformet grunn. Gule blomster. Ikke særlig vanlig i midnorske hager. Fra Nord-Asia.



Rakbergknapp. Foto Eli Fremstad

Gravbergknapp *Phedimus spurius*

Grisne matter av opprette eller nedliggende stengler med saftige, ofte motsatte blad med kileformet grunn og noe avrundet ende, grovt tannete. Bladene faller fort av så stenglene danner et åpent nettverk på bakken. Rosa til mørkerøde blomster. Svært vanlig i midnorske hager og finnes mange steder forvillet. Fra Kaukasus.



Gravbergknapp. Foto Eli Fremstad

Høstflops *Phlox paniculata*

Rake stengler med motsatte, avlange blad og blomster i vide topper. Blomster med skarpe farger (rosa, lakserød, skarpt lilla) eller hvite, ensfargede eller tofargete, og kraftig duft (muligens ikke helt behagelig). Fargeskalaen er slik at det gjør seg godt med flere sorter sammen. Blomstrer sent på sommeren. Er en av de "gammeldagse" staudene; den kom inn i hagen på 1800-tallet. Høstfloksrabatter fantes i oldemødrenes hager, men slike masseoppbud av floks finner vi ikke lenger. Sigrid Undset hadde mye floks i hagen sin på Bjerkebæk, og en liste fra gartneren hun kjøpte fra inneholdt 64 navnesorter av høstflops, og vitner om denne staudens popularitet på den tiden. Fra østlige Nord-Amerika. Tilhører fjellflokkfamilien *Polemoniaceae*.



Denne skarpt rosa formen av høstfloks er en av de vanligste i Midt-Norge. Her er en gammel plante tatt med til et nytt bed. Foto Eli Fremstad



Tofargete høstfloks i nyanser av rosa/rødt og hvitt er sjeldnere enn ensfargete. Foto Eli Fremstad

Fjellflokk *Polemonium caeruleum*

Rak stengel med spredte, finnete blad og skålformete, blå blomster i åpen topp. Vokser vilt i Norge og har i lange tider vært tatt inn i hager. Der finnes den ofte med hvite blomster, mens hvitblomstrede er sjelden å se i naturen. En eurasiatisk art. Tilhører fjellflokkfamilien *Polemoniaceae*.



Fjellflokk. Foto Arne Røsvik

Storkonvall *Polygonatum multiflorum*

Lange, bøydde stengler fra kraftige jordstengler. Ovale blad med linjeformede nerver. Bladene står ut fra stengelen, mens de grønnhvite, smalt klokkeformede blomstene henger ned fra bladhjørnene, 2-4 sammen. Meget robust art som det kan være vanskelig å holde i sjakk. Står ofte igjen på nedlagte bruk. Dyrket siden renessansen. En eurasiatisk art, viltvoksende i Sør-Norge. Tilhører konvallfamilien *Convallariaceae*.



Storkonvall fyller godt opp i bed og kan godt stå som solitærplante. Blomstene gir svarte bær. Foto Eli Fremstad

Kuleprimula *Primula denticulata*

Rosetter av tungeformede, rynkete blad. Rake stengler med blomstene samlet i kulerunde hoder. Opprinnelig farge er mørk rosa eller rødilla, men det finnes mange sorter, så utvalget går fra hvitt til rosa og videre til dypt purpur i blomsterfarge. Bladene strekker seg etter blomstring til opptil 30 cm. Introdusert som hageplante på 1800-tallet, og brukes i fjellhager og rabatter. Fra Kina – Himalaya. Tilhører nøkleblomfamilien *Primulaceae*.



Kuleprimula med blomster i den opprinnelige fargen. Etter blomstringen strekker bladene seg kraftig. Foto Kjell Ivar Flatberg

Hagenøkleblom *Primula elatior*

Ligner sin viltvoksende slektning marinøkleblom *Primula veris*, men har litt større og blekere gule blomster i en ensidig, hengende skjerm og relativt jevn overgang fra bladplate til bladskaft. Den er meget hardfør og forvilles lett. Nedlagte småbruk og fraflyttede hus kan formelig stå i en blekgul eng om våren. Er også vanlig i plener og veikanter i Midt-Norge. En eurasiatisk art. Tilhører nøkleblomfamilien *Primulaceae*.



Hagenøkleblom blomstrer tidlig om våren og visner raskt. Foto Eli Fremstad

Edelnøkleblom *Primula x pruhonica*

Arten kaukasusnøkleblom *Primula juliae* er ikke mye dyrket, men en hybrid, *x pruhonica* er svært vanlig. Skiller seg fra arten ved å være både kraftigere og mer robust. Teppedannende med rødlig blomster, forekommer i mange fargenyanser. Bladene er "rynket". En god fjellhage- og kantplante som gjerne vil ha fuktig, litt tung jord og ikke for mye sol. Bør deles og plantes om fra tid til annen. Tilhører nøkleblomfamilien *Primulaceae*.



Edelnøkleblom finnes i flere farger. Foto Thyra Solem

Hageaurikkel *Primula x pubescens*

Dette er hybriden mellom *Primula auricula* med gule blomster og *P. hirsuta* som har røde blomster med hvitt øye. Begge hører hjemme i Alpene, og hageprimula har vært dyrket siden 1570. Bladene i rosetten er lyse og tykke og ofte melet. Det har vært drevet et omfattende foredlingsarbeid (som stadig pågår), og variasjonen i blomstens form og farge er meget stor. Auriklene er hardføre og dufter godt. Også dette er planter som var vanligere før. De har en tendens til "vokse seg opp" av jorden og må omplantes ofte, ellers vil de lett forsvinne. Tilhører nøkleblomfamilien *Primulaceae*.



Hageaurikkel varierer mye i blomsterfarge. Foto Eli Fremstad og Thyra Solem

Gul lerkespore *Pseudofumaria lutea*

Klaser med 5-10 gyllengule blomster, ca. 1,5 cm lange, med kort spore. Vekstformen er løst tueformet. Planten virker litt skjør. Som staude synes den å være kortlivet, men sprer seg lett ved frø og kan finnes på de fleste steder i hagen. Blomstrer hele sommeren. Ser ut til å være mest brukt i kyst- og fjordstrøkene. Fra Sør-Europa. Tilhører jordrøykfamilien *Fumariaceae*. Tidligere kalt *Corydalis lutea*.



Gul lerkespore kan henge over steiner og berg, men også stå i stauvedet. Foto Thyra Solem

Lungeurt *Pulmonaria*

Krypende jordstengler, avlange blad og ugrenete stengler; alle deler er stivhåret. Smalt klokkeformete blomster i kvast, varierende i farge fra rødt og fiolett til blått underveis i blomstringen. Artene er ugreie å holde rede på. Blad som kommer like etter blomstringen er viktige for bestemmelsen. Flere arter dyrkes; ingen av dem er vanlige i Midt-Norge. Alle blomstrer om våren. Lungeurt-arter i midtnorske hager er ikke godt undersøkt. Tilhører rubladfamilien *Boraginaceae*.

Lungeurt *Pulmonaria officinalis* er blitt dyrket som medisinplante siden middelalderen, men det er uvisst om den finnes i hagene i dag.

Rød lungeurt *Pulmonaria rubra*

Røde blomster som ikke endrer farge. Bladplaten smalner tvert mot bladstilken; bladplate og -stilk er jevnlange. Grønne, uflekkede blad med ujevn kant. Bladene dekker marka godt og holder seg pene gjennom sesongen. Fra Øst- og Sørøst-Europa.



Rød lungeurt, der blomstene ikke endrer farge. Foto Arne Røsvik

Flekklungeurt *Pulmonaria saccharata*

Bladene smalner relativt brått mot bladskaftet, har sølvfargete flekker og er meget dekorative. Kanskje mest dyrket for bladverkets skyld. Røde, senere blå blomster. Dyrket siden 1900-tallet. Fra Sør-Europa.



Blad av flekklungeurt. Også noen andre arter lungeurt kan ha flekkete blad. Foto Arne Røsvik

Duppiesoleie *Ranunculus aconitifolius*

Mørkegrønne, blanke, hånddelte blad og høy, grenet blomsterstand med små, hvite, fylte blomster. Danner store, hvelvede "tuer". En staupe man "får" av noen, siden den ikke setter frø. Ikke uvanlig i Midt-Norge. Når plantenes historie kommer for dagen, viser det seg at mange kommer nordfra; den er vanligere lenger nord og sjeldnere sør i landet. Dette kan ha med blomstringen å gjøre; den har et forholdsvis kortvarig flor, men det varer lenger jo lenger nord den vokser. Visner raskt helt ned etter blomstring, og bør plantes slik at den blir kamuflert utover sommeren. Fra Mellom- og Sør-Europa. Tilhører soleiefamilien *Ranunculaceae*. Kalles også hvite dupper og sølvknapp.



I juni står duppesoleie i full flor. Foto Eli Fremstad

Gjerdeshatt *Rudbeckia laciniata*

Over to meter høy stengel, grenet i den øvre delen, med dypt flikete blad. Opptil 10 cm brede, gule blomsterkurver som i hageformene vanligvis er fylte. Blomstrer sensommers. Planter inntil gjerder og husvegger fordi den ofte trenger å bindes opp. Dyrket siden 1700-tallet. Tilhører kurvplantefamilien *Asteraceae*. Kalles også "kyss meg over gjerdet".



Gjerdeshatt trenger noe å støtte seg på. Foto Eli Fremstad

Såpeurt *Saponaria officinalis*

Opprette, litt sprø stengler med motsatte, sittende, ovale blad med buede nerver. Store, rosa blomster i tett kvast, enkle eller fylte. Dyrket siden middelalderen. Fra Mellom- og Sør-Europa og Vest-Asia. Tilhører nellikfamilien *Caryophyllaceae*.



Såpeurt finnes med enkle og fylte blomster. Den kan ha bredere blad enn den har på bildet. Foto Eli Fremstad

Sildre *Saxifraga*

En rekke sildrer finnes i midtnorske hager, bl.a. grupper med matte- eller tuedannende planter. Den første gruppen omfatter teppesildre *Saxifraga rosacea* (blomster hvite – rosa, med tydelige årer på blomsterbladene), mosesildre *Saxifraga hypnoides* (blomster hvite, vokser vilt i Norge) og hagesildre *Saxifraga x arendsii*, et hybridkompleks der bl.a. begge de nevnte artene inngår. Disse har krypende, "sleivete" skudd med blad med smale fliker.

En annen gruppe omfatter kultivarer av tuesilde *Saxifraga cespitosa*, som også vokser vilt i Norge. Bladene sitter tett pakket på korte skudd og mange skudd sammen i tette tuer. Bladene er brede og har 3-5 fliker i enden. Blomster hvite eller gulhvite.

En tredje gruppe omfatter skyggesildre *Saxifraga umbrosa* og pyrenéersildre *Saxifraga x geum*. Disse har overjordiske utløpere med rosetter. De skiller på bladform, bladstilkens lengde og behåring. Noen kaller skyggesildre porselensblomst.

Sildre-artene ser ut til å ha kommet i bruk under 1800-tallet. Tilhører sildrefamilien *Saxifragaceae*.



En hagesildre med rosa blomster, med rosetter av skyggesildre til venstre i bildet. Foto Eli Fremstad

Broddbergknapp *Sedum rupestre*

Opprette stengler med grågrønne, smalt pølsefor mede (trinne) og broddspisse blad. Gule blomster i skjerm-lignende kvast. Visne blad faller av, og en får nakne stengelavs-nitt. Vokser vilt rundt Trondheimsfjorden, men er mye brukt i hager også i andre distrikter. En europeisk art. Tilhører bergknappfamilien *Crassulaceae*.

Konglebergknapp *Sedum forsterianum* ligner broddbergknapp, men bladene er flate på oversiden og sitter tett sammen i små "baller" i enden av skuddene. Visne blad henger lenge på. Det er uvisst hvor vanlig denne er i hagene i Midt-Norge. Fra Vest-Europa. Bergknapp-artene har antakelig blitt dyrket fra 1800-tallet.



Broddbergknapp vokser i naturen på berg og vil helst ha lignende voksesteder også i hagen. Foto Eli Fremstad

Takløk *Sempervivum tectorum*

Tette rosetter av brede, stive, saftige blad. Fra rosetten kommer en stengel med avlange blad og en kvast med mørkt rosa blomster. Dyrket siden middelalderen, bl.a. plantet på torvtak som brann-dempende tiltak. Fra Mellom- og Sør-Europa. Tilhører bergknappfamilien *Crassulaceae*.



Takløk vokser på de tørreste bergene, gjerne sammen med bergknapparter. Foto Eli Fremstad

Kanadagullris *Solidago canadensis*

Opprette stengler med smale, tannete blad. Blomsterstand med utstående grener med mange, små, gule kurvblomster langs grenene. Den har muligens vært vanligere før, men finnes fremdeles i en del midtnorske hager. Den første beretningen om at kanadagullris ble dyrket i Norge er fra 1768 da den ble observert av P.D. Baade i mange hager i Trondheim. Fin i rabatter og buketter. Fra Nord-Amerika. Tilhører kurvplantefamilien *Asteraceae*.



Kanadagullris lyser godt opp i et mørkt hagehjørne. Foto Thyra Solem

Prydsvinerot *Stachys grandiflora*

Lyslilla, store leppeblomster i kranser hever seg over stilkede, avlange blad med runde tagger i kanten. Den kryper villig og må holdes litt under oppsikt. Er mye brukt i stauved, men er også sett som eneste art i lange bed. Fra Kaukasus. Tilhører leppeblomstfamilien *Lamiaceae*.



Prydsvinerot. Foto Eli Fremstad

Virginiaasters, høstasters *Symphotrichum novi-belgii*

Selve arten dyrkes lite, men det er flere hybrider og sorter. Disse er relativt høye, fra 80 til 150 cm med smale, snaue blad oppover stengelen. På arten går de nedre bladene rundt stengelen. Rikelig med "blomster" (kurver) i en sterkt greinet topp. De fleste har lyslilla til blåfiolette blomster. Hybridene skiller seg fra hverandre ved bladform og utformingen av kurvdekkbladene. Hybrider av høstasters finnes nå og da utkastet eller forvillet fra hager. Fra østlige Nord-Amerika. Tilhører kurvplantefamilien *Asteraceae*. Tidligere kalt *Aster novi-belgii*.



Høstesters kan danne vide bestander om den ikke holdes i sjakk.

Foto Eli Fremstad

Valurt *Symphytum*

1-2 meter høye, kraftige stengler med avlange, spisse blad og blå, smalt klokkeformete blomster i korte og tette kvaster. Plantene er stivhåret. Tilhører rubladfamilien *Boraginaceae*.

Valurt *Symphytum officinale*

Bladstilkene går som en kant nedover stengelen. Gråfiolette blomster. Gammel medisinplante, dyrket siden middelalderen, men i vår tid mest brukt som fôrplante. Fra Sørøst-Europa og Vest-Asia.



Valurt, en kraftig plante som ikke er så vanlig i dagens hager. Foto Eli Fremstad

Fôrvalurt *Symphytum asperum*

Blad uten nedløpende kanter på stengelen. Klarblå blomster. Innført på 1800-tallet som fôrplante. Er nå vanlig i hager iallfall i Trøndelag. Fra Kaukasus og Iran.



Fôrvalurt er slankere og mer høyvokst enn valurt. Foto Eli Fremstad

Rosekrage *Tanacetum coccineum*

Opprette stengler med fjærflikete blad og en stor, rosa og gul "blomst" (kurv). Mange sorter finnes, med fargevariasjoner fra hvitt til rødt, også delvis fylte og fylte former. Dyrket siden 1800-tallet. Fra Kaukasus. Tilhører kurvplantefamilien *Asteraceae*. Tidligere kalt bl.a. *Pyrethrum roseum* og *Chrysanthemum coccineum*.



Rosekrage er ikke så vanlig i nyere hager. Foto Eli Fremstad

Matrem *Tanacetum parthenium*

Ettårig til kortlevd flerårig, grenet plante med flikete, grovtannete blad og mange ca. 2 cm brede, hvit/gule "blomster" (kurver) i halvskjerm. Gammel nytteplante, dyrket siden middelalderen. Fra Øst-Europa og Vest-Asia. Tilhører kurvplantefamilien *Asteraceae*.



Matrem finnes rikelig i en del hager, men er i dag neppe brukt til annet enn prydd. Foto Eli Fremstad

Reinfann *Tanacetum vulgare*

Stive stengler med fint fjærdelte blad og mange små, gule kurver uten kantkroner, i halvskjerm. Særlig interessant fra et kulturhistorisk synspunkt er en form med sterkt findelte blad (krusete, f. *crispum*). Begge formene har vært dyrket siden middelalderen. Rein fann er vanlig i midtnorske hager, men den krusete formen var trolig mye vanligere et par generasjoner tilbake. En eurasiatisk art som vokser vilt i storparten av Norge og ofte er tatt inn til hager fra naturen. Tilhører kurvplantefamilien *Asteraceae*.



Den krusete formen av reinfann er blitt sjelden i hagen. Foto Eli Fremstad

Ballblom *Trollius europaeus*

Hånddelte, mørkegrønne og blanke blad og rake stengler med nesten kulerunde, ofte lukkede, gule blomster. En eurasiatisk art, viltvoksende i østlige deler av Sør-Norge og vanlig i store deler av Nord-Norge. Forholdsvis utbredt i midtnorske hager; i østlige deler av Trøndelag er den nok ofte tatt inn fra naturen. Tilhører soleiefamilien *Ranunculaceae*.



Ballblom. Foto Thyra Solem

Villtulipan *Tulipa sylvestris*

Fra løken kommer 2-3 smale, blågrønne blad og tynne stengler med én enkelt åpen, gul blomst med spisse blomsterblader. Ikke særlig vanlig i midtnorske hager, men kan spre seg ut i plener. Finnes flere steder forvillet i Sør-Norge. Dyrket siden middelalderen. Fra Sør-Europa, Kaukasus og Nord-Afrika. Tilhører liljefamilien *Liliaceae*.



Villtulipan er fin også som snittblomst. Foto Eli Fremstad

Storveronika *Veronica longifolia*

Opptil 1 m høye stengler med avlange, spisse, tan nete, motsatte blad eller 3-4 blad i krans. Mange små, blå blomster i tette aks i toppen av stengelen, ev. også mindre aks på lange grener fra bladhjørnene neden for. Sjelden i hager i Midt-Norge. En eurasiatisk art, villtvoksende i Norge, men finnes også forvillet fra hager. Tilhører maskeblomstfamilien *Scrophulariaceae*.



Storveronika. Foto Eli Fremstad

Hornfiol *Viola cornuta*

Ovale blad med store øreblad (småblad ved grunnen av bladskafte). Mørkt fiolette, store blomster med lang, smal spore og duft. Vanlig i midtnorske hager, men mye av materialet er nyere handelsvare. Dyrket siden 1800-tallet. Fra Pyrenéene. Tilhører fiolfamilien *Violaceae*.



Hornfiol finnes i mange nyanser av blått, her i en svært mørk form.
Foto Eli Fremstad



Marsfiol var trolig vanligere tidligere og er blitt en sjeldenhet. Foto
Eli Fremstad

Marsfiol *Viola odorata*

Krypende utløpere på bakken, runde, hårete blad med brede øreblad (småblad ved grunnen av bladskaffet), fiolette blomster med duft. Blomstrer om våren. Går godt i veltrimmede plener. Sjelden i dagens hager. Dyrket siden middelalderen. Fra Vest- og Sør-Europa, Nord-Afrika og Vest-Asia. Tilhører fiolfamilien *Violaceae*.



Litteratur

- Berglund, K. og Sandved, M. (red.) 1996. Gyldendals nye store hagebok. Gyldendal fakta, Oslo. 494 s.
- Balvoll, G. og Weisæth, G. 1994. Horticultura. Norsk hagebok frå 1694 av Christian Gartner. Landbruksforlaget, Oslo. 96 s.
- von Essen, M. 2005. Portrett av en gammel hage. Cappelens forlag, Oslo. 176 s.
- Fremstad, E. & Solem, T. 2005. Gamle hageplanter i Midt-Norge. NTNU Vitenskapsmuseet, Rapport botanisk serie 2005-3: 1-72. (pdf-fil på Internettet)
- Genressursutvalget for kulturplanter og Hageselskapet 2003. Ta plantearven i bruk. Bilag til Norsk hagetidend februar 2003. 19 s.
- Grue, U.D. (red.) 1993. Ta vare på gamle hager. Statens fagtjeneste for landbruket/Hageselskapet. 52 s.
- Langeland, K. 2005. Stauder i norske hager. Landbruksforlaget, Oslo. 383 s.
- Langschwager, L. (red.) 1991. Havens staudeleksikon. Det danske haveselskap. 420 s.
- Lund, O., Thorsrud, A., Castberg, K.K.S. (red.) 1960. Norsk hagebruksleksikon. Aschehoug & co. 2 bind.
- Lid, J. & Lid, D.T. 2005. Norsk flora. 7. utg. Red.: Reidar Elven. Det norske samlaget, Oslo. 1230 s.
- Mossberg, B. & Stenberg, L. 2003. Den nya nordiska floran. Wahlstrøm & Widstrand. 928 s.
- Mørkved, B. 2001. Stauder – grønne kulturskatter. Ot-tar 2001-2: 28-38.
- Norsk hageleksikon 1982. Pryd- og nyttevekster ute og inne. Forlaget Det Beste, Oslo. 731 s.
- Åsen, P.A. 2003. Gamle stauder på Agder. Natur i sør, Agder naturmuseums rapportserie 2003-2: 1-81.



Register over norske plantenavn

Abrodd *Artemisia abrotanum*
Akeleie *Aquilegia vulgaris*
Alpeasters *Aster alpinus*
Alpebispelue *Epimedium alpinum*
Alunrot *Heuchera*
Arends-spir *Astilbe x arendsii*
Arve *Cerastium*
Asparges *Asparagus officinalis*
Ballblom *Trollius europaeus*
Bergasters *Aster amellus*
Bergblom *Bergenia*
Bispelue *Epimedium*
Bjørnerot *Meum athamanticum*
Bladlilje *Hosta*
Bondepion *Paeonia x festiva*
Brannlilje *Lilium bulbiferum*
Brennende kjærlighet *Lychnis chalcedonica*
Broddbergknapp *Sedum rupestre*
Brun daglilje *Hemerocallis fulva*
Busknelik *Dianthus barbatus*
Båndgras *Phalaris arundinacea f. picta*
Dagfiol *Hesperis matronalis*
Daglilje *Hemerocallis*
Duggbladlilje *Hosta sieboldiana*
Duppesoleie *Ranunculus aconitifolius*
Edelnøkleblom *Primula x pruhonica*
Fagerfredløs *Lysimachia punctata*
Fagerklokke *Campanula persicifolia*
Filtarve *Cerastium tomentosum*
Fjellflokk *Polemonium caeruleum*
Fjænnellik *Dianthus plumarius*
Flekklungert *Pulmonaria saccharata*
Fôrvalurt *Symphytum asperum*
Frynsesøte *Gentiana septemfida*
Gjerdesolhatt *Rudbeckia laciniata*
Gravbergknapp *Phedimus spurius*
Grønnmynte *Mentha spicata*
Gråmynte *Mentha longifolia*
Gul daglilje *Hemerocallis lilioasphodelus*
Gul lerkespore *Pseudofumaria lutea*
Gullbergknapp *Phedimus*
Gullkorg *Doronicum*
Hageaurikkel *Primula x pubescens*
Hageiris *Iris germanica*-gruppen

Hagelupin *Lupinus polyphyllus*
Hagenøkleblom *Primula elatior*
Hageridderspore *Delphinium elatum*
Hagesildre *Saxifraga x arendsii*
Hageskrinneblom *Arabis caucasica*
Hagesmørbuk *Hylotelephium telephium*
Hagesvæve *Hieracium aurantiacum* ssp. *aurantiacum*
Hjelm *Aconitum*
Hjertebergblom *Bergenia cordifolia*
Hønningknoppurt *Centaurea montana*
Hornfiol *Viola cornuta*
Hvite dupper *Ranunculus aconitifolius*
Høstasters *Symphyotrichum novi-belgii*
Høstbergknapp *Hylotelephium spectabile* og *ewersii*
Høstflops *Phlox paniculata*
Ildkjærlighet *Lychnis chalcedonica*
Iris *Iris*
Julerose *Helleborus*
Kanadagulliris *Solidago canadensis*
Karpatklokke *Campanula carpatica*
Keiserkrone, se under *Lilium bulbiferum*
Kinasøte *Gentiana sino-ornata*
Kjempekrage *Leucanthemum x superbum*
Klosterpion *Paeonia officinalis*
Konglebergknapp *Sedum forsterianum*
Krypfredløs *Lysimachia nummularia*
Krypjonsokkoll *Ajuga reptans*
Krøll-lilje *Lilium martagon*
Kuleprimula *Primula denticulata*
Kyss meg over gjerdet *Rudbeckia laciniata*
Liljer *Lilium*
Lungeurt *Pulmonaria*
Løytnantshjerte *Lamprocapnos spectabilis*
Marsfiol *Viola odorata*
Martagonlilje *Lilium martagon*
Matrem *Tanacetum parthenium*
Mosesildre *Saxifraga hypnoides*
Mynte *Mentha*
Narcisser *Narcissus*
Nikkestjerne *Ornithogalum nutans*
Oktoberbergknapp *Hylotelephium spectabile*
Orientvalmue *Papaver pseudoorientale*
Peppermynte *Mentha x piperita*
Pinselilje *Narcissus poëticus*
Pion *Paeonia*
Porselensblomst *Saxifraga umbrosa*

Prakthjelm *Aconitum x stoerkianum*
Prydsvinerot *Stachys grandiflora*
Pyrenéersildre *Saxifraga x geum*
Påskelilje *Narcissus pseudonarcissus*
Rakbergknapp *Phedimus aizoon*
Reinfann *Tanacetum vulgare*
Revebjelle *Digitalis purpurea*
Ridderspore *Delphinium*
Rosekrage *Tanacetum coccineum*
Rundmynte *Mentha suaveolens*
Rutelilje *Fritillaria meleagris*
Rød lungeurt *Pulmonaria rubra*
Safranlilje *Lilium bulbiferum* var. *croceum*
Sibiriris *Iris sibirica*
Sibirvalmue *Papaver croceum*
Sildre *Saxifraga*
Sildrespir *Astilbe x arendsii*
Silkepion *Paeonia lactiflora*
Skogskjegg *Aruncus dioicus*
Skyggesildre *Saxifraga umbrosa*
Smågullkorg *Doronicum columnae*
Småhjerte *Dicentra formosa*
Smørbuk *Hylotelephium*
Spadebergblom *Bergenia crassifolia*
Spansk kjørvel *Myrrhis odorata*
Spir *Astilbe*
Stjerneskjerm *Astrantia major*
Storhjelm *Aconitum napellus* ssp. *lusitanicum*
Storkonvall *Polygonatum multiflorum*
Storsøter *Gentiana*
Storveronika *Veronica longifolia*
Sverdliilje *Iris pseudacorus*
Sypressvortemelk *Euphorbia cyparissias*
Sølvarve *Cerastium biebersteinii*
Sølvknapp *Ranunculus aconitifolius*
Såpeurt *Saponaria officinalis*
Takløk *Sempervivum tectorum*
Teppesildre *Saxifraga rosacea*
Tigerlilje *Lilium lancifolium*
Toppklokke *Campanula glomerata*
Trådpion *Paeonia tenuifolia*
Tuesildre *Saxifraga cespitosa*
Turbanlilje *Lilium martagon*
Tusenfryd *Bellis perennis*
Ugrasklokke *Campanula rapunculoides*
Valurt *Symphytum officinale*

Venusvogn *Aconitum napellus* ssp. *lusitanicum*
Villtulipan *Tulipa sylvestris*
Virginiaasters *Symphyotrichum novi-belgii*
Vortemelk *Euphorbia*
Vårkjærminne *Omphalodes verna*
Vårvortemelk *Euphorbia polychroma*





Foto Eli Fremstad

"Bli md ut!" er en serie hefter med emner innenfor interesseområdet til Vitenskapsmuseet, Seksjon for naturhistorie.

Serien er uperiodisk og utgis med varierende antall numre per år. Heftene legges ut som pdf-filer på Internettet:

www.ntnu.no/vmuseet/nathist/nathist/_publ.htm

Heftene kan kjøpes fra Seksjon for naturhistorie gjennom Inger.Growen@vm.ntnu.no (telefon 73 59 22 60) og Vitenskapsmuseets museumsbutikk, enkelte hefter også i museumsbutikken til Ringve Museum.

Utgiver

NTNU Vitenskapsmuseet
Seksjon for naturhistorie
Erling Skakkesgt. 47, Schøninghuset
7491 Trondheim

Redaktør

Eli Fremstad
Eli.Fremstad@vm.ntnu.no
ISSN 1504-1743
ISSN 1504-2340 online
ISBN 82-7126-716-7

Trondheim juli 2005

Referanse

Fremstad, E. og Solem, T. 2005. Akeleie og abrodd. Hagens tradisjonsplanter. - Bli med ut! 3: 1-54.